

L'ASTROLOGIA A LA CATALUNYA MEDIEVAL: RESSENYA D'UNA EDICIÓ RECENT

Susanna VELA PALOMARES (ed.), *Tencar: una miscel·lània d'astrologia del s. XV, a Andorra*, Andorra la Vella, Consell General d'Andorra, 1997, 301 pp. [ISBN: 99920-52-06-6].

Encara avui, massa sovint, els historiadors en general, i els historiadors de la ciència en particular, passem de puntetes sobre una de les àrees del coneixement que més importància van tenir i que més van influir en els éssers humans de l'Edat Mitjana i del Renaixement. En efecte, encara avui l'astrologia és qualificada obertament de «pseudociència» fins i tot pels historiadors especialitzats en la història de l'astronomia, donant per feta manta vegada una divisió entre astronomia i astrologia del tot allunyada de la realitat d'aquells temps i que tan sols existeix a les nostres ments globalitzades. Sovint, a l'hora d'enfrontar-nos a l'interès que pels astres va sentir la societat medieval, hem posat l'accent en els coneixements teòrics i tècnics (astronomia) i hem oblidat o menystingut les seves influències (astrologia) en funció, sembla, del major o menor prestigi de què gaudeixen en la societat actual. Fent així, hem volgut oblidar que, per als homes i els estudiosos medievals (i també renaixentistes), eren els primers els que estaven en funció de les segones i no a l'inrevés. Una valoració que s'expressava en la perfecta ambivalència llavors de les paraules 'astronomia' i 'astrologia' i els seus derivats.

A l'Europa llatina dels segles XIV i XV, hom va convenir que l'astrologia era l'instrument més susceptible d'aportar una visió total de la condició de l'ésser humà, en oferir un lligam teòric i efectiu entre les circumstàncies de la vida a la terra (microcosmos) i la disposició dels astres de l'univers (macrocosmos) en el qual aquella estava inserida. L'astrologia afectava així tots els àmbits de la vida i de les activitats humanes, des de les relacions interpersonals i la salut fins al món del comerç i les finances. Fou a partir de l'Europa mediterrània occidental, amb una forta influència dels coneixements provinents del món àrab, que l'interès per l'astrologia es difongué per tot l'Occident, des de les minories cultes (universitàries incloses) fins a la massa popular. Igual com s'esdevingué durant aquells segles en altres àmbits del coneixement, aquesta enorme penetració social només fou possible amb l'ajut d'un poderós instrument: la redacció i la traducció de textos especialitzats en la llengua vernacular. Aquests nous usos del vulgar —que se sumà així al llatí acadèmic i culte— avui són de l'interès d'historiadors i de filòlegs, que n'han fet el punt de trobada d'uns estudis autènticament interdisciplinars, tot superant, amb esforç i sovint sense cap suport, la hipocresia de determinats discursos en voga.

Malgrat el desinterès que demostren les nostres institucions de recerca, el patrimoni científic i cultural escrit en català, tant el que se'n ha conservat com el que tan sols coneixem per altres fonts, és realment d'una importància extraordinària. La situació i expansió del català, justament durant aquells segles, en ple arc mediterrani occidental és un fet que hi contribuïu no pas en poca mesura i que tingué una gran transcendència, tot i que ben sovint encara avui

"Anuario de Estudios Medievales", 31/1 (2001)

s'oblida. Aquest patrimoni sovint és ignorat o fins i tot menystingut tant per molts dels investigadors del país com per la recerca internacional, i les raons cal cercar-les més en la manca de suport oficial i social a les iniciatives dels joves i no tan joves investigadors que s'hi volen dedicar que en cap mala fe de ningú. Sigui com sigui, els textos d'astrologia constitueixen una part importantíssima d'aquell patrimoni científic i cultural escrit en català durant els darrers segles medievals, que, malgrat la vàlua i el gran prestigi internacional dels grups de recerca especialitzats del nostre país, han estat molt poc estudiats. Això no significa, tal com Josep M. Millàs¹ ja va ocupar-se de puntualitzar fa anys, que tot aquell patrimoni, ni tan sols la major part, se centri en l'astrologia. Sí que podem dir, però, que l'astronomia/astrologia fou l'àrea del coneixement que, després de la medicina, més van atraure els lectors catalans en vulgar. Malgrat això, una bona part dels textos que circularen en català, una part dels quals sens ha conservat, romanen ignorats o sense estudiar².

Si deixem de banda el particular *Tractat d'astronomia* de Ramon Llull³, la darrera edició crítica d'una gran obra d'astrologia escrita en català durant els temps medievals porta peu d'impremta de 1957-1958: em refereixo, és clar, a l'anomenat *Tractat d'astrologia* del metge i astròleg de Pere III Bartomeu de Tresbéns, editat a cura de Joan Vernet i de David Romano⁴. La publicació del llibre de Susanna Vela és, doncs, d'entrada, una molt bona notícia. És una molt bona notícia no tan sols perquè reprèn el fil de les edicions i estudis d'aquests textos, i ho fa amb un gran rigor, sinó perquè posa a disposició dels investigadors un text astrològic en català gairebé ignorat, amb prou amenitat com per fer accessible un gènere més complex del que hom generalment pensa.

El text que edita i estudia Susanna Vela es conserva en una còpia manuscrita que data vers 1430-1440 a l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra, a Andorra la Vella. Es tracta del cèlebre "Còdex miscel·lani", el ms. 1 del fons conegut com Arxiu de les Set Claus procedent de la Casa de la Vall. Tot i el nom que s'ha aplicat sovint a aquest manuscrit, no es tracta —com l'autora s'encarrega d'aclarir— d'un volum miscel·lani sinó factici, amb un total de 35 unitats diferents datables entre els ss. XII-XVI que foren relligades ensems molt probablement durant el segle XVII per iniciativa de les autoritats andorranes. El volum conté còpies de documents d'especial interès per a la història d'Andorra (estudiats per Fernando Valls Taberner i Cebrià Baraut) i fragments de llibres, entre els quals hi ha obres de caràcter jurídic (*Constitucions sinodals del bisbat d'Urgell*, en llatí, ff. 95-111v), literari (un conegut fragment

¹J.M. MILLÀS I VALLICROSA (ed.), *Las Tablas astronómicas del Rey Don Pedro el Ceremonioso: edición crítica de los textos hebraico, catalán y latino, con estudio y notas*, Madrid-Barcelona, CSIC, 1962, pp. 60-62, tot corregint amicalment a Guy Beaujouan i a Emmanuel Poulle.

²Vegeu-los recollits a Lluís CIFUENTES, *Una nova eina per saber i prosperar: l'ús del català en la literatura científica durant la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement (segles XIII-XVI)*, Barcelona-Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona-Universitat de les Illes Balears (Col·lecció Blanquerna), 2001, en premsa. Hom trobarà uns primers intents de sistematitzar aquest patrimoni astronómicoastrofògic en català a MILLÀS, *Las Tablas astronómicas*, cap. IV; Josep CHABÀS I BERGON (ed.), *L'Astronomia de Jacob ben David Bonjorn*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1992, cap. I, on hom trobarà una anàlisi dels continguts d'aquesta temàtica presents a la biblioteca reial; i Julio SAMSÓ, *Traducciones científicas árabo-romances en la península Ibérica*, dins Santiago FORTUÑO LLORENS i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (eds.), «Actes del VII Congrés de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval» (Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997), vol. 1, Castelló de la Plana, Publ. de la Univ. Jaume I, 1999, pp. 199-231.

³Jordi GAYÀ i Lola BADIA (eds.), *Ramon Llull: 'Tractat d'Astronomia' (segons el ms. Add. 16434 del British Museum)*, dins Joan VERNET (ed.), *Textos y estudios sobre astronomía española en el siglo XIII*, Barcelona, CSIC-Universitat Autònoma de Barcelona, 1981, pp. 205-323. Nova edició crítica en preparació a cura de Lola Badia.

⁴Joan VERNET i David ROMANO (eds.), *Bartomeu de Tresbéns, Tractat d'astrologia: text, introducció i glossari*, 2 vols., Barcelona, Biblioteca Catalana d'Obres Antigues, 1957 i 1958.

del *Tristany i Isolda*, en català, ff. 32-35v)⁵, mèdic (dos fragments del llibre I del *Canon* d'Avicenna, en llatí, ff. 1rv i 9rv)⁶, didàctic (un ampli fragment de la *Doctrina pueril* de Ramon Llull, ff. 36-69v), etc. El tractat d'astrologia, en el qual ningú no s'havia interessat abans, ocupa els ff. 70-85v d'aquest manuscrit. A partir d'una anàlisi codicològica i paleogràfica (pp. 21-28) es dedueix la datació esmentada, durant el segon quart del segle XV, per a la còpia, obra probablement d'un escrivà de la Cancelleria reial. Sabem, en efecte, que alguns d'ells no rebutjaven aquesta mena de treballs complementaris, molt en particular per al gran mercat existent de textos en llengua vernacular. Un mercat en expansió copat, per una banda, per la gent dels oficis que no sabia llatí ni tenia estudis universitaris però que s'interessava per les obres teòriques i pràctiques que els podien facilitar la seva promoció intel·lectual i social, i per l'altra, la noblesa i molt particularment la burgesia, que s'interessava més i més per la cultura i que preferia llegir en vulgar. La conjunció d'aquest doble públic explica el gran volum d'obres escrites en vulgar durant els segles XIV i XV que, en el camp dels escrits científics i en català, van pertànyer majoritàriament a dos àmbits ben concrets: la cura de la salut, tant dels humans com dels animals (medicina, menescalia, cetreria) i el coneixement dels astres i llurs influències (astronomia/astrologia). Les característiques físiques d'aquest fragment astrològic conservat a Andorra, tal com són descrites per Susanna Vela (pp. 23-28), apunten cap a un possessor pertanyent a aquest doble públic, molt possiblement burgès, que tal com sovint s'esdevenia s'estalvià de pagar el rubricador, ja que hi manquen els títols dels epígrafs i les caplletres.

L'estudi i edició de Susanna Vela, medievalista formada a la Universitat Autònoma de Barcelona i actual responsable de l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra, té el seu origen en la seva tesi de llicenciatura dirigida per Ramon Martí i defensada (1995) davant d'un tribunal presidit pel recentment traspassat Luis García Ballester. El mateix any 1995, aquest treball obtingué el XVIII Premi Principat d'Andorra, atorgat pel M. I. Consell General.

Tal com s'indica a la introducció (pp. 19-31), els objectius de l'obra de Susanna Vela se centren en analitzar el contingut del text, esbrinar les fonts utilitzades per l'autor, determinar la tradició astronomicoastrològica a la qual pertany, precisar el moment de la composició del text i la seva autoria i, naturalment, proporcionar-ne una edició crítica. Hem de dir que aquests objectius s'acompleixen plenament, en la mesura de les possibilitats actualment a l'abast. El cos central de l'obra (pp. 93-195), dedicat a l'estudi del text editat, denota un gran esforç en un terreny molt poc transitat al nostre país, en el decurs de l'elaboració del qual hi deu haver tingut sens dubte molts "moments difícils", tal com suggereix als agraïments. La recerca que parteix de les possibilitats bibliogràfiques i manuscrites de les nostres biblioteques, amb la consulta obligada de manuscrits inèdits, són condicions que coneixem bé tots els que ens dediquem a l'estudi del nostre patrimoni cultural i científic.

El resultat d'aquest esforç no deixa de ser satisfactori, ja que el seu estudi "conté algunes revelacions de gran vàlua per a la nostra història cultural", en paraules de Mercè Viladrich, membre de l'escola barcelonina d'historiadors de l'astronomia fundada per Josep M. Millàs i mantinguda pels seus deixebles, que ha prologat l'obra (pp. 13-17).

⁵Vegeu Ramon ARAMON I SERRA, *El 'Tristany' català d'Andorra*, dins «Mélanges offerts à Rita Lejeune», 1, Gembloux, Éditions J. Duculot, 1969, pp. 323-37.

⁶Editat per José MARTÍNEZ GÁZQUEZ i la mateixa Susanna VELA PALOMARES (eds.), *Un fragmento del 'Canon medicinae' en el ms. 1 de los Archivos Nacionales de Andorra*, «Faventia», 17 (1995), pp. 77-94.

El tractat d'astrologia editat en aquest llibre és una compilació miscel·lània “de caràcter divulgatiu” feta per un anònim a partir de diferents fonts “per a ús, probablement, d'astròlegs aficionats”, però malgrat això de contingut “enrevessat i difícil de descriure”. L'obra ens ha arribat truncada del principi i del final, sense títol (*Tencar* sembla ser el títol de la primera part) i sense nom d'autor. El manuscrit conservat a Andorra conté extractes més o menys literals d'altres obres d'astrologia que ja devien circular en traducció catalana durant el segle XIV. S'hi distingeixen quatre parts, en ocasions encavallades, que fan referència respectivament a l'ús de l'astrologia en la pràctica mèdica i la màgia talismànica, l'astrologia judiciària (sobretot interrogacions i eleccions) i el còmput de llunacions.

La primera part (ff. 70-72 i 83 del ms., analitzada a les pp. 96-116) conté el primer testimoni conegut d'una traducció catalana del *Ghayat al-hakim*, la compilació més important de màgia taslimànica dels temps medievals, escrita en àrab a al-Andalus a mitjan s. XI i traduïda al castellà amb el nom de *Picatrix* a l'entorn d'Alfons el Savi. La traducció castellana, que només es conserva fragmentàriament, fou base d'una immediata traducció llatina que donaria origen a les diverses versions en altres llengües vulgars (francès, italià, anglès, alemany i, ara, català) i en hebreu. El fragment català contingut en aquest ms. correspon principalment al capítol 12 del llibre II (*De figuris et gradibus signorum et suis effectibus...*), relatiu a la melotèsia zodiacal o astrològica, és a dir, la relació entre els signes zodiacals i cadascuna de les parts del cos humà i les afeccions que s'hi associen⁷, i a la construcció de les imatges o talismans (“art de les imatges”) que condicionarien o canviarien el destí de les persones. Inclou tres exemples pràctics d'utilització dels talismans que no apareixen a la versió llatina, els quals podrien haver estat incorporats pel traductor (p. 109). Un anàlisi de la versió (pp. 102-16) permet copsar que el traductor català sembla haver glossat l'original, cosa que d'altra banda ja féu el traductor castellà. Un fragment situat més endavant (f. 83), que sembla relacionar-se amb aquesta part de l'obra, tot i que no apareix tampoc al text llatí, inclou un “Esparment qui fou pres del libre appellat *Tencar*”, el qual així “donaria títol al fragment del *Picatrix* català” (p. 112).

La segona part de l'obra (ff. 72-76 i 83 del ms., analitzada a les pp. 117-39) ens proporciona un altre primer testimoni d'una traducció catalana, en aquest cas del text pseudohipocràtic que circulà com a *Astronomia* (o *Astrologia*) *Ypocratis*, *De medicorum astrologia*, *De iudicis egritudinum*, *Secreta pronostica Ypocratis*, *De pronosticationibus egritudinum secundum motum lune* (que és l'escollit en el nostre text) i encara d'altres títols. Aquest text, probablement d'origen bizantí, fou traduït al llatí durant el segle XIII. La traducció catalana (*De saber quines són les malalties < segons el moviment de la lluna >*, s. XIV) partiria de la traducció llatina més antiga i extensa, anònima, feta a partir de l'àrab (p. 139). És una obreta que va tenir gran difusió sobre el coneixement de les malalties que afecten els éssers humans segons les posicions dels planetes i dels signes, però se centra en la lluna, els moviments de la qual resultaven més assequibles al gran públic. Fa referència a tots els components de l'astrologia mèdica: diagnòstic, etiologia, tractament i pronòstic de les malalties, sempre d'acord amb una determinada condició astrològica, raó per la qual defensa el seu

---

⁷Com assenyalava l'autora (p. 96, nota), els llibres de menescalia com ara el de Manuel Dies, que cal datar entre 1424-1436, aplicarien aquests esquemes als cavalls. Sobre aquesta obra, vegeu Lluís CIFUENTES i Carmel FERRAGUD, *El 'Llibre de la menescalia' de Manuel Dies: de espejo de caballeros a manual de albitaires*, «Asclepio», 51 (1999), pp. 93-127.

adequat coneixement per part del metge. Es complementa amb dues llistes descoïlocades (f. 83) dels dies crítics, dits també nefastos, abciacs o egipcíacs, pels dos dies infausts que els astròlegs egipcis assenyalaven a cada mes⁸.

La tercera part (ff. 76-83 i 84v-85v del ms., analitzada a les pp. 141-62) es dedica fonamentalment a l'astrologia judiciària, és a dir, aquella que és aplicada al coneixement del destí dels humans. S'inicia amb unes nocions d'astrometeorologia (doctrina que estudia la mutabilitat del temps i els esdeveniments any per any mitjançant el càlcul del 'senyor de l'any', el planeta dominant quan el Sol entra a cada signe) i les seves conseqüències en els més diversos camps, des del meteorològic i agrícola fins a l'econòmic (moneda, preus). Tot seguit se centra en les qüestions o interrogacions naturals sobre la vida i les activitats de les persones i en les eleccions dels moments favorables, amb un explícit en què es justifica la medicina astrològica (f. 83). El fragment final, un cop més descoïlocat, correspon al que s'anomena astrologia mundial o de les conjuncions (previsió a partir de les posicions dels planetes dels esdeveniments que puguin afectar una comunitat sencera). La determinació de l'autoria o les fonts d'aquesta tercera part ha resultat més complexa, i sembla que depèn de diverses síntesis aràbigues d'astrologia judiciària més o menys manipulades durant el seu procés de difusió o per l'autor mateix d'aquesta compilació. El fragment inicial sembla estar en dependència del *Llibre dels eclipsis* del cèlebre astròleg de Bagdad Mashallah (ss. VIII-IX), del qual cal dir que potser n'existí una traducció catalana encomanada per Alfons el Benigne el 1328⁹. El fragment central, més pròpiament relatiu a l'astrologia judiciària, es fonamentaria sobretot en, per una banda, l'*Introduitorium* (o *Liber introductorius de principiis iudiciorum*) de l'astròleg jueu del s. IX Sahl ben Bishr (conegut pels llatins com 'Zahel'), basat en Mashallah, de la qual cal dir que aparentment en conservem una traducció catalana¹⁰; i per l'altra, el divulgadíssim *Llibre dels judicis de les estrelles* d'Ali ibn Abi-l-Rijal (conegut pels llatins com 'Alí Abenragel'), present en llatí i en català a la biblioteca reial, i la traducció catalana de la qual—avui perduda— cal dir que no depèn de la castellana alfonsina sinó de l'hebraicollatina de Joan de Sevilla ('Johannes Hispalensis')¹¹. El fragment final esmenta com a font les *Taules alfonsines*, que també circularen en català, i unes *Taules de la ciència del primer noble*; aquestes darreres potser caldria identificar-les, segons l'autora, amb les anomenades *Taules de Perpinyà*, de Jacob ben David Bonjorn (ca. 1361), el producte astronòmic més acabat del XIV català.

La quarta part i darrera de la miscel·lània andorrana (ff. 83v-84v del ms., analitzat a les pp. 163-84) conté un *Tractat de bahare o ensenyament <de les lunes> segons <la ciutat de> Jherusalem*. Es tracta d'un text de caràcter astronòmic que "conté un mètode per conèixer totes les llunacions [o "giraments de la luna"] que han tingut lloc en el decurs dels anys lunars

⁸Alguns testimonis manuscrits catalans a Gemma PUIGVERT I PLANAGUMÀ, *De diebus aegyptiacis*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», 31 (1990-1991), pp. 41-52.

⁹Vegeu Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, 2 vols., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908-1921, vol. 1, § LXXIV. Per una confusió, atribueix aquesta traducció de 1328 (present a l'inventari de la biblioteca del rei Martí de 1410) a l'astròleg de Pere III Dalmau Sesplanes (†1383), el qual efectivament fou autor d'un «libret [...] de l'eclipsi del sol e de la luna e del girament e del ple de la luna» que lliurà a l'infant Joan l'any 1379 (*ibid.*, vol. 1, § CCCIV; MILLÀS, *Las Tablas astronómicas*, p. 74).

¹⁰Confronteu el contingut del ms. llatí descrit per Josep M. MILLÀS I VALLICROSA, *Las traducciones orientales en los manuscritos de la Biblioteca Catedral de Toledo*, Madrid, CSIC, 1941, pp. 161-62 i 177, amb el del ms. 653 de la Biblioteca General i Històrica de la Universitat de València.

¹¹Vegeu Jocelyn N. HILLGARTH, *Readers and books in Majorca (1229-1550)*, 2 vols., París, CNRS, 1991, § 137, núm. 1.

des de la creació del món fins a la redacció del tractat”, 4979 anys i mig enrere, ja que, segons s’hi manifesta, Déu creà la primera lluna (“lluna de bara”) un dilluns “a 2 dies [de setembre] e 5 hores e 204 punts”. No s’ha identificat cap tractat amb aquest títol, que “podria derivar del nom que es dona a la lluna després de la seva plenitud, *badr*, en àrab, perquè aquesta s’afanya (*badara*) a aixecar-se abans que el Sol”. Aquest text se centra a determinar, coneguda una llunació al meridià de Jerusalem, quan serà visible a Barcelona o a Mallorca: els astrònoms àrabs no donaven per vàlid el canvi de mes lunar fins que no es feia efectiva la visió al cel de la lluna nova, i així el canvi no era simultani en llocs allunyats entre si, cosa que tenia implicacions religioses i social importants i per això la solució d’aquests problemes es troba a tots els tractats calendàrics medievals. Aquestes dades podrien apuntar cap a un autor judeocatalà que “intenta fer entenedor el calendari jueu als cristians [o a jueus molt llatinitzats, afegim], previsiblement amb finalitats astrològiques”. Els seus coneixements astronòmics, prou rudimentaris, provindrien força clarament de les obres del jueu barceloní del s. XI-XII Abraham bar Hiyya, dit ‘Savasorda’, i de les *Taules de Perpinyà* abans esmentades. Segons l’autora, aquesta podria ser “la part més original” d’aquesta miscel·lània astrològica.

Pel que fa a l’autoria d’aquesta compilació (p. 191), Susanna Vela pensa que l’obra s’hauria d’inscriure en l’activitat astrològica impulsada pel rei Joan I. L’anònim autor elaborà una miscel·lània astrològica amb un contingut coherent a partir de textos que gaudien de gran popularitat. En diverses parts del volum apunta la possibilitat que l’autor fos un jueu, una possibilitat que es reforça amb les característiques de la quarta part. D’altres raons que, segons ella, donarien suport a aquesta hipòtesi serien la constatació que els jueus van tenir un paper fonamental en la transmissió de la ciència i que moltes de les obres compilades a principis del segle XV ho foren per jueus, sovint originaris de la regió catalanoprovençal, i també el mateix caràcter anònim de l’obra, donat l’ambient que es respirà a Catalunya arran dels pogroms de 1391. Fos com fos, l’autor semblaria pròxim a la cort catalanoaragonesa, on pogué actuar al caliu de l’interès que per la medicina i la filosofia natural s’hi registrà, i d’una llibertat intel·lectual més gran que als cercles universitaris; una cort, altament interessada per l’astrologia i que posseï una de les biblioteques més ben nodrides al respecte, de la qual possiblement s’aprofità (pp. 191-93). La realització de l’obra s’emmarca en la producció astronomicoastrològica documentada a la Corona d’Aragó durant els segles XIV-XV, de la qual en fa un breu repàs (pp. 185-95).

He descrit amb prou detall cadascuna de les parts que conté el tractat perquè hom tingui una idea més clara de la complexitat del text i de l’abast de la tasca realitzada per Susanna Vela. L’acurada edició del text (pp. 33-77) s’acompanya d’uns índexs toponomàstic i de matèries específics (pp. 79-91). El volum es completa amb deu amplis annexos documentals, que ajuden a la identificació de les fonts emprades per l’autor (pp. 197-255), el llistat alfabètic de la bibliografia i de les fonts editades i manuscrites utilitzades (pp. 257-80), i un apèndix de divuit làmines del manuscrit i d’altres de consultats (pp. 281-301).

No obstant això, cap ressenya pot acabar-se sense fer notar algunes mancances o d’altres problemes que, en aquest cas, al meu parer, caldria considerar la seva modificació en una possible reedició. En primer lloc, al lector no avisat sovint no li queda clar si es parla del text original o bé de la còpia que se’ns ha conservat —tot i que per a l’autora el caràcter de còpia resulta ben clar (p. 193)— i aquesta mateixa ambigüitat la notem en l’ús de la paraula “manuscrit”, amb la qual es fa referència alhora al manuscrit pròpiament dit i al tractat d’astrologia copiat en aquest manuscrit. S’adverteix al lector (p. 29) que la transcripció del text

segueix les normes de la Comission Internationale de Diplomatique, que dóna una versió semipaleogràfica del text (sense accents, assenyalant les abreviatures, ús del punt a peu de caixa en lloc del punt volat i de l'apòstrf, etc.) No es justifica prou aquesta elecció —d'antuvi tan vàlida com qualsevol—, que l'allunya de la tradició literària catalana, representada sobretot per la venerable col·lecció *Els Nostres Clàssics*, i en dificulta la seva plena introducció al corpus editat de textos medievals en català. Hi ha un altre petit detall: l'ús dels numerals aragonesos per als reis de la Corona Catalanoaragonesa (“Alfons IV el Benigne”, però en canvi “Pere III el Cerimoniós”) no sembla el més pertinent, tenint present la tradició historiogràfica catalana a la qual no tenim perquè renunciar. Més important que això, alguns comentaris referents a la història de la medicina haurien de ser matisats: els jueus no van tenir “el quasimonopoli de la medicina” durant la baixa Edat Mitjana (p. 185) com diu el tòpic. Una obra tan important com la que ofereix Susanna Vela hauria d'acompanyar-se d'índexs, com a mínim toponomàstic, de tot el llibre, que es troben a faltar. Els annexos documentals, impressionants, tot i que s'esmentin al llarg de l'estudi, potser no hauria estat sobrer d'identificar-los un per un. Quant a la bibliografia i les fonts, a banda d'algun lapsus (les edicions de Granollacs i Bonjorn haurien d'anar a la llista de “fonts editades” i no a la de bibliografia general), cal corregir dues denominacions actualment caduques —una de les quals fou especialment insidiosa durant moltes dècades— corresponents a sengles fons bibliogràfics de Barcelona: per una banda, la inexistente “Biblioteca Central de Barcelona” (Biblioteca de la Universitat de Barcelona), que sens dubte al·ludeix a una denominació de la Universitat de Barcelona actualment en desús; per l'altra, i particularment, l'inapropiat manteniment de la denominació franquista de la Biblioteca de Catalunya (“Biblioteca Central de Barcelona”, p. 101, nota, 103, nota, p. 158, nota, etc.), que alterna confusonàriament amb la de Biblioteca Nacional de Catalunya (p. 96).

En general petits problemes que no enterboleixen la vàlua d'una edició que, sens dubte, enriqueix considerablement el patrimoni científic editat en català, i per la qual felicitem l'autora i el M. I. Consell General del Principat d'Andorra.

LLUÍS CIFUENTES
Institució Milà i Fontanals, CSIC. Barcelona